

gyűjtemény, amiből Alszeghy Zsolt a *Tékozló fiút* adta ki. Jobb rá sem gondolnunk, hogy mi pusztulhatott el II. Józseftől kezdve a különböző előjelű szekularizációk idején!

Az utolsó évtizedek művelődéspolitikája mellett szól azonban, hogy a kiadványok – tudományosak, szépirodalmiak egyaránt – kapóssá váltak. Még az első világháború előtt kezdte meg a Kisfaludy Társaság egy Nemzeti Könyvtár közreadását, a jelenlegi sorozat célkitűzéseire hasonló rendeltetéssel. A vállalkozás félbe maradt. A könyvek nem keltek el. Nem volt érdeklődés. Ha napjaink olvasmány-éhségét állítjuk szembe ezekkel, nem lehet panaszra okunk. (Szépirodalmi, Magyar Remekírók sorozat – 1981.)

MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT

URBÁN ALADÁR: A NAGY ÉV SODRÁBAN

A magyar Egmont c. tanulmányának bevezetőjében Urbán Aladár röviden felvázolja első miniszterelnökünk emlékezetének alakulását a vértanúhalála óta eltelt 132 év alatt (439–41.). A historiográfiai dolgozatot ígérő néhány bekezdés óhatatlanul a magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc egészének megítéléséről is képet ad. Kimondatlanul pedig arra figyelmeztet, hogy 1848/49 szükségszerű átértékeléseinek közepette a tisztábban látás feltétele, hogy épüljenek olyan történelmi életművek, mint Urbán Aladáré, aki csaknem három évtizede foglalkozik a felelős magyar minisztérium és Batthyány Lajos tevékenységének kutatásával. Ezenközben – monografikus igénnyel – fel kellett dolgoznia egy nélkülözhetetlen részterületet: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán* (Bp. 1973.). A mostani kötetbe az elmúlt húsz év kiemelt tanulmányai kerültek, a kutatómunka majdani szintézisének pillérei; a 17-ből négy itt jelenik meg első ízben, illetve magyarul először.

Urbán Aladár munkamódszerét három vonással jellemezhetjük. Először: mindig az elérhető legszélesebb forrásbázis feltárására törekszik. Már említett, előző könyve is kitűnt adatgazdagságával – mostani jegyzetei pedig kétségtelenné teszik a figyelmes olvasó számára, hogy a szerző a Batthyány-minisztérium levéltárának egészével dolgozott, áttekintette a másfél év sajtójának teljes anyagát és jelentősen előrehaladt azon a területen is, ahonnan meglevő ismereteink a jövőben a legnagyobb eséllyel bővíthetnek, a kiadatlan naplók, levelezések, magánéleti feljegyzések felkutatásában. Másodszor: nagyszámú új adatát sokszempontúan szembesíti az eddig ismert tényekkel és összefüggések-

kel, melynek következtében ez utóbbiak is gyakran új megvilágításba kerülnek. Jó – és közvetlenül irodalomtörténeti érdekű – példa lehet erre a *Történeti adalékok egy Petőfi-vers címváltozatához* c. írás (281–90.). Harmadszor: az egyes források értelmezési lehetőségeit a végsőig kiaknázza, felfigyelve a legapróbb mozzanatra is. A Pest városának 1848. március 15-én átküldött, 13.558. sz. helytartótanácsi iratban a kormányzserv az egyetemi diákmegmozdulások ügyében figyelmeztette a tanácsot, hogy „ildomosan és czélszerűleg intézkedjenek; egyebet a dolgok mostani állásában a kir. helytartó Tanácsnak tennie nem lehetvén”. (42.) A forradalom napjának gyorsuló históriájában az órák is fontosak: az irat 1/4 2-kor érkezett és valószínűleg az utcán bontották fel, mert megőrizte a sűrűn hulló eső lenyomatát, amelyről minden emlékezés tudósít.

Erre az alpra bátran építhet azután a történész, aki a feldolgozó munka során problémalátásának élességével, az összefüggésekben gondolkodás képességével – és tegyük hozzá: kitűnő tollal – rajzolja újjá 1848 tavaszának és nyarának történetét. Ebből a szempontból értékelhető helyesen a könyv kompozíciója is. Nem érezzük nyomát a hasonló tanulmányköteteknél gyakori, szükségszabta szerkesztésnek, amelynek során véletlenszerűen kerülnek egymás mellé írások. Itt jól egészítik ki az először olvasható tanulmányok a folyóiratokban, kötetekben már megjelenteket, az első (*Magyar tavasz, európai tavasz*) és az utolsó felvett dolgozat (*Magyarország mint alkotmányos monarchia*) kitágítja a horizontot Középkelet-Európára, sőt a kontinensre. Bizonyos alapvető, de nem eléggé publikus tények, események ismétlése (a budai macskazenétől Petőfi és Pálffy provokálásán át a pünkösdi vasárnapi Károly-kaszárnyai incidensig) az egyes tanulmányokban szükségszerű, de ezt sajátos vezérmotívumnak érezzük, amelyik gondolatritmust ad, és amelynek újbóli megszólaltatása mindig új tények, összefüggések, nézőpontok felvetését előzi meg. Jó példának lehet erre egy Batthyány-idézet szellemi háterszágának felvázolása. 1848. május 18-án, túl a véres budai tüntetésen, egy nappal az ügyet vizsgáló bizottság zárójelentése előtt, a válságon lassan felülkerekedő miniszterelnök kijelentette a kormányt támogató emlékiratot átnyújtónak, hogy ő „kisszerű demonstrációk végett le nem mond . . .” (126.) A következő tanulmányból (*A Marcius Tizenötödike sajtópere*) a pusztán tény elsődleges értelmezése, hogy tudniillik a megjegyzés a márciusi baloldal macskazenéire, népgyűlési követeléseire vonatkozott, újabb távlatot kap a kormány közjogi politikájának, István nádor személyéhez kötődő törekvéseinek rajzával. A két szál, a kétfrontos harcot vívó minisztertanács működése jellemző helyzetben, a Marcius Tizenötödike május 20-i számának betiltásában és a szerkesztő, Pálffy Albert

elleni sajtóperben szemlélhető. Ugyanitt (184.) – új kutatási eredményként – felbukkan Nyáry Pál alakja mint a szerkesztő informátora, István nádor provizórikus királysága ügyében. Végül újra elhangzik a Batthyány-idézet is (189.), de most már a májusi helyzet hármason vonatkozásának teljességében: hiszen eddig már láttuk a kormány jogi törekvéseit, amelyek megvédett a radikális hírlap indiszkréciójának ellenében, hogy a baloldali sajtó egésze érthessen belőle, és egyidejűleg le tudta választani a baloldaltól az ügyben nevének szellőztetésétől féltő Nyáry Pált, egyetlen kormányképes szövetségesüket. Az olvasói benyomás a kötet szerkesztettségéről tehát valójában a történelmi munkamódszer érintett erényeit, a szemlélet egységét érzékeli.

Egyetlen olyan esetet említhetünk, amikor az öt évvel később megírt tanulmányban a szerző véleménye indokolás nélkül változott – igaz, jó irányba. A *Petőfi népgyűlése körül* c. 1968-as írásában Urbán Aladár 1848. május 12-re, a véres budai macskazenét követő és Petőfi által egybehívott népgyűlésre és az ott elhangzott híres-hírheft mondatra („Kutyámat sem bíznám illy minisztériumra!”) vezeti vissza a költő népszerűtlenné válásának, e Szabadszállásig vivő folyamatnak a *kezdetét* (301.). Utóbb, az 1973-as Petőfi-évforduló alkalmából, éppen Szabadszálláson tartott előadásában az árnyaltabb, Petőfi szavaival hitelesíthető álláspont olvasható, amikor leszögezi, hogy a *Nemzeti dal* költőjének elszigetelődése *A királyokhoz* c. versével, március utolsó napjaiban kezdődött (307–8.), és mindez májusban folytatódott, elmélyült.

Ha a kötet nem tartalmazna mást, mint a *Forradalmunk és Európa, Az első napok és hónapok*, valamint *A miniszterelnök és a nádor* alcímek alá vont tíz tanulmányt, akkor is nélkülözhetetlen kézikönyve lenne minden, a korszakkal foglalkozó irodalomtörténésznek és élvezetes olvasmánya mindenkinek, akit érdekel nemzeti múltunk. De – mint eddigi utalásainkból is kitűnhet – Urbán Aladár könyve hét, közvetlenül irodalomtörténeti tárgyú dolgozatot is tartalmaz, *Költő és politika* alcímmel: hatot Petőfiről, egyet Vörösmartyról. (Terjedelmük a kötetnek több mint egynegyede.) A szerző kitűnően látja és meg is fogalmazza az irodalom történetiájával foglalkozó kutatótársak nagy dilemmáját: „Az irodalomtörténet számára érdekes személyek után kutatni ugyanis nem könnyű, mivel azok gyakran nem érdemi vagy nem kizárólagos szereplői egy-egy ügyiratnak . . . Az egyes személyek utáni kutatás ezért igen munkaigényes, és többnyire nem végződik számottevő eredménnyel. Ugyanakkor nagyobb, összefüggő anyagrészek történeti igényű feldolgozása során gyakran kerülnek elő érdekes irodalomtörténeti vonatkozások is.” (408.) Természetesen az irodalomtörténész – életrajzi, textológiai feladatok végzése, kritikai kiadás készítése közben

vagy írói pályaképek, sőt egyes művek vizsgálatánál – nem tudja megkerülni ezeket a célkutatásokat. Ezért megkülönböztetett figyelemmel kell kísérnie a társadalomtudományok többi ágában jelentkező, közvetlen vagy akár csak közvetve irodalomtörténeti hasznosságú kutatásokat, eredményeket. E téren megnyugtató, hogy a hét tanulmányból mindössze egyetlen akadt (*Az 1848-as választások és Petőfi* c. vándorgyűlési előadás), amely hosszabb időn át, nyolc évig publikálatlan maradt.

Mit nyújt Urbán Aladár kötete tehát az irodalomtörténész számára? Az eredménylista hosszú. Mindenekelőtt – az említett dilemmát enyhítve – a három évtized alatt felgyűlt levéltári és sajtóadatok sokaságát, melyek beépülhetnek a Petőfi és Vörösmarty műveiből készülő kritikai kiadások jegyzetapparátusába, kiteljesítik az egyes versekről tudott ismereteket. Petőfi életművéből ilyen a *Van-e mostan olyan legenda . . .*, a *Lenkei százada*, a *Vörösmartyhoz*, a *Hány hét a világ?* De természetesen kiterjeszkednek a korszak számos más alkotójára is, Kemény Zsigmondtól és Csengery Antaltól Vas Gerebenen és Pálffy Alberten át Czuczor Gergelyig és Zalár Józsefig. Ennél azonban többet is kapunk: új vagy ritkán emlegetett problémák felvetését, mint például Petőfi és az Egyenlőségi Társulat kapcsolatának korai szakasza (349–51.), Vörösmarty felemás viszonya a kormány félhivatalosához, a Pesti Hírlaphoz (411–2.). Még fontosabb, hogy Urbán az ismert adatok és saját új kutatási eredményeinek birtokában újraírhatta a korszak két legjelentősebb költőjének e fontos pályaszakaszát. Petőfi katonai konfliktusainak sorozata éppúgy kiteljesedett, mint Vörösmarty pesti polgármester-jelöltségének, képviselőiségének és közbirói tevékenységének dokumentált ábrázolása. S végül a legjelentősebb irodalomtörténeti eredmény: Petőfi 1848. tavaszi közszereplésének vonulata, viszonyítva a márciusi baloldal más személyiségeihez, sajtó- és nyilvánossági fórumaihoz. Ehhez a szerző az irodalomtörténészekkel folytatott, hosszú időre visszanyúló és példamutatóan termékeny együttműködés során jutott el, állandó eszmecsereben a Petőfi-kutatókkal, akik egyébként ebben a kérdésben egységesebb álláspontot képviselnek, mint a pálya más mozzanatairól szólva. Írásban is megtaláljuk a kötet lapjain a konzultációk eredményeit Kiss Józseffel, a Petőfi kritikai kiadás szerkesztőjével (292.) vagy Lukácsy Sándorral (293–4.). A *Petőfi népgyűlése körül* c. tanulmány nyitómondata munkahipotézisként került papírra 1968-ban, de hitvallásként is megállja a helyét: „Irodalomtörténetünknek és történetírásunknak kevés olyan szép közös feladata akad, mint Petőfi és a közötté levő radikálisok 1848-as szerepének tisztázása, értékelése.” Ma, 14 évvel a leírtak után, lehet és kell is vita arról, milyen elvi és személyes kapcsolatok fűzték össze, majd távolították el egymástól a „márciusi baloldal” névvel jelölt politikai csoportosulás tagjait,

hogyan jutottak el közülük néhányan a békepártig egyetlen év leforgása alatt, milyen események milyen mértékben tükrözik elszigetelődésük folyamatát stb. – de a folyamat *szükségszerű* volta nagyjából világosan áll előttünk, mégha látjuk is a kormányképtelen radikálisok kritikájának részgazságait és bírják is rokonszenvünket. Urbán ugyanígy nem mitizálja Petőfi és Vörösmarty elágazó életútjának tényeit, hanem történelmi hitelességgel mutatja meg vitájukban, a jelenségben a tipikust és az egyedit: a március 15-én még együttthaladók szétválását és a baloldal választási kudarca után a megbukott szabadszállási képviselőjelölt érthető egyéni érzelmeit. Mindkettőjükben felmutatva egyszermind azt az emberi értéket, ami közös: a megírt versek hitelét a gyakorlati közszereplésben, a szó és a helyesnek vélt tett egységét. Mindazt tehát, amit a magyar irodalom legjobbainak 1848/49-es tevékenysége kapcsán az új történelmi szintézis VI/I. kötetéből korábban hiányolnunk kellett. (Vö. It, 1981: 232–4.)

Urbán Aladár könyve – mint minden jó szakmunka – eredményeivel jelzi a soron következő feladatokat, a kutatás fehér foltjait is. Feltűnő például – a jegyzetekben tallózva – a tudományos igényű és színvonalú életrajz-irodalom szegényessége; még mindig hiányzik (a sajtótörténet II. kötetének megjelenéséig) a forradalom sajtójának tüzetes áttekintése, és a szövegkiadások megélénkülése ellenére még mindig legalább évtizedes a lemaradás a források közrebocsátása terén. Az időleges szintézisck mindig jó alkalmak arra, hogy ezekről is számvetést készítsünk. Urbán Aladárnak, kötete tanúsága szerint is, jelentékeny szerepe lehet abban, hogy a jövőben az elkönyvelhető eredmények listája még hosszabb, a szembeszökő tudományos adósságoké pedig mind rövidebb legyen. (Magvető, 1981.)

KERÉNYI FERENC

BALOGH LÁSZLÓ: AZ IHLET PERCE

A LIRIKUS ARANY JÁNOS

Arany János lírájának megítélésében szerzőnk Ady azon megállapításából indul ki, amely „a líra elfajzásáról” szól, a „belső eposzát” megírni nem képes Aranyról, így mintegy kérdésessé téve az eposzíró költő munkásságának a lírai költő tevékenysége és eredményei mellett elvesző erejét, jelentőségét. Az epika szerepvesztése azonban valójában az epikai téma keretében a sorokon átsütő líraiság kiemelését célozza,